

Referát na téma:

Zoomorfní a antropomorfní držadla ocílek

Zpracoval Jiří Geršl podle článku Ondřeje Černohorského „Studie o zoomorfních a antropomorfních držadlech ocílek“, který vyšel v roce 2011 v rámci periodika Archeologie ve středních Čechách 15

- Držadla ocílek jsou většinou mosazná, výjimečně bronzová.
- Držadla ocílek dokládají vysokou zručnost výrobců i širokou variabilitu motivů.
- Nejčastěji použité motivy jsou zoomorfní, výjimečně antropomorfní plastiky. Plastika je vyhotovena oboustranně a je plochá, dobře se při křesání držela v ruce a mohla být zavěšena například k opasku.
- Středoevropská skupina držadel ocílek: standardně plastika zvířete stojící na mírně vně prohnuté kolébkovité podložce .
- Ocílek s držadlem jsou mladší luxusní variací celoželezných (ocelových) ocílek, které se bez držadla používaly již od halštatu.
- V první polovině 19. století jsou ocílek nahrazeny sirkami.

Výskyt

- Distribuce jednotlivých nálezů na území ČR je poměrně rovnoměrná.
- Oblast s největší hustotou nálezů držadel je Českokrumlovsko a oblast Teplicka, Ústecka a Litoměřicka.
- Západní Evropa
  - o Jen jednotlivé náhodné nálezy.
  - o V západní Evropě se ocílek s ozdobnými držadly (jak je známe z našeho území) nevyráběly a ani nebylo rozšířeno jejich používání.
  - o Frísko – držadlo I.a D1, Alsasko – držadlo I.a D2 a další držadlo bez analogie.
- Polsko
  - o Nálezy držadel ocílek jsou v Polsku výjimečné.
  - o Máme informace pouze o 7 držadlech, která většinou pocházejí z blízkosti českých hranic.
  - o Braciszov (Slezsko, 5km od hranic s ČR): 2 držadla typu I.a D2
  - o Syców (Dolní Slezsko, 110 km od hranice s ČR): 1 držadlo typu I.a D2
  - o Gliniany (70 km od hranice s ČR): 1 držadlo typu I.b A2
  - o Vojvodství Łódź (středná Polsko, 210 km od hranice s ČR): 1 držadlo typu I.a D2
  - o Dolní Slezsko (Hořubowicz – Hořubovicz 1952): 2 držadla typu I.b A1 a I.a D3
- Slovensko
  - o Pouze 11 nálezů držadel.
  - o Většina nálezů z JZ Slovenska do vzdálenosti 60 km od hranice s ČR.
  - o Bratislavský kraj
    - Bratislava-Lamac (48 km od hranice s ČR) typ I.a D3
    - Čataj (56km od hranice s ČR) typ I.a D2
  - o Trnavský kraj
    - Moravský Svätý Ján (5 km) typ II. A2
    - Suchá nad Parnou (47km) typ II. B3

- Okolí Trnavy (60 km) typ I.a D2
  - Košolná (45km) typ VI. A1
- Trenčinský kraj
  - Púchov (15km) typ I.a D1
  - Čachtice (20 km) typ I.a D2
  - Nitrianské Rudno (40km) typ II. B2
- Banskobystrický kraj
  - Ilija (95km) typ I.a D2
  - Cinobaňa (136km) typ I.a D2
- Německo
  - Nález pouze 1 držadla ocílky – Rūbenau (Sasko, 1km od hranice s ČR) typ I.a D3
- Rakousko
  - Breitensee (Dolní Rakousko, 1km od hranice s ČR) typ II. B1
  - Okolí Leobonu (Štýrsko) typ II. B1
  - Zeltweg (Štýrsko) typ I.a D1
  - Další 4 exempláře v muzeích (2 typy I.a D2, typ I.c B1 a typ VIII. A1)
- Maďarsko
  - Víme pouze o 2 nálezech, jedno z nich s plastikou psa pochází z okolí Komárna.
- Východní Evropa
  - Většina východoevropských držadel se od naší středoevropské skupiny liší, byla pro ně proto vytvořena zvláštní typologie.
  - Rusko
    - Všechna držadla nalezena v západní, evropské části Ruska
    - Rostovská oblast – jediné držadlo středoevropské skupiny typu I.a D2
    - Belgorodská oblast – typ VE – I. A2 a typ VE – II. A1
    - Smolenská oblast – typ VE – II. A1
  - Ukrajina
    - Charkovská oblast – typ VE – I. A1
    - Poltavská oblast – VE – I. A3
    - Sumská oblast – VE – II. B1
    - Vinnycká oblast – VE – II. B1
    - Kirovogradská oblast – VE-II. A2
    - Kyjevská oblast – VE II. C1
  - Bělorusko
    - Hrodenská oblast – I.a D2 a typ VE-I.A2
    - Minská oblast – II. B1 a typ VE-II.A1
    - Oblast Chelmu – II. B1

Funkce a použití ocílek

- Ocílky jsou používány k vykřesání jisker, které následně rozdělají oheň
- Ocílkou se rozumí kus uhlíkatého železa, kterým se křese o křesadlo (pazourek nebo jiné varianty křemene)
- Křesáním se od ocílky oddělí rozžhavené malé kousky železa, následně jsou zachyceny do vhodného troudu
- Díky experimentální archeologii víme, že člověk se zkušenostmi a náležitým vybavením (hubka, vodný troud) uměl rozdělat oheň pomocí ocílek během méně než jedné minuty

Přípevnění ocílky k držadlu

- U držadel středoevropské skupiny je držadlo k vlastní ocílce připevněno pomocí 2 nýtů
- Známe také odlišné uchycení, kdy je držadlo odléváno na předem zhotovenou ocílku se dvěma trny. Takové připevnění je obvyklé u držadel východoevropské skupiny
- Třetí způsobem připevnění je odlité držadlo na ocílku, s tím, že v místě spoje je ocílka opatřena podélným nebo jiným vybráním. Po vychladnutí se kov roztáhne a vznikne pevný spoj. Tento typ připevnění známe hlavně u římských ocílek
- Držadla jsou většinou nalezena bez ocílky, výjimečně se zbytky zkorodované ocílky, na kusy se počítají nálezy držadla s celou dochovanou zkorodovanou ocílkou

Datace

- Ocílky s ozdobným bronzovým nebo mosazným držadlem pocházejí z 18. a z první poloviny 19. století. První držadla odlévána do ztracené formy můžeme datovat až na konec 17. století.
- Držadla litá na ztracený vosk jsou nejstarší.
- I.a D1: jedná se o přechodný typ, pes je zobrazen realisticky s detaily, je ovšem stále ještě odléván do ztracené formy.
- I.a D2: tento typ se již vyrábí masově, mnohdy v horší kvalitě, metodou lití do pískové formy.

Typologie držadel ocílek – přehled

Středoevropská skupina

1. Pes
  - a. Standardní
  - b. Stylizovaný
  - c. Atypický
2. Lev
3. Kůň
4. Had
5. Pták
6. Koza
7. Zajíc
8. Beran
9. Lidská postava

Východoevropská skupina (u nás se zatím nenašla)

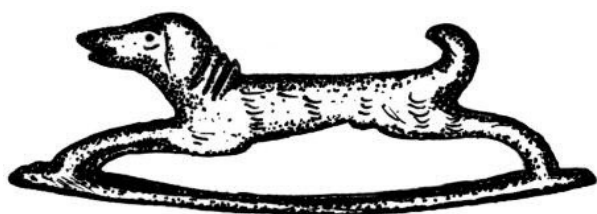
1. Stylizovaný pes
2. Skupinový motiv

Ostatní atypická držadla

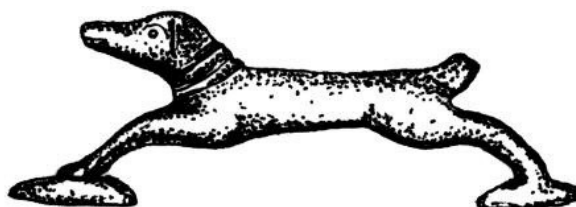
Středoevropská držadla

Skupina 1 – pes (I)

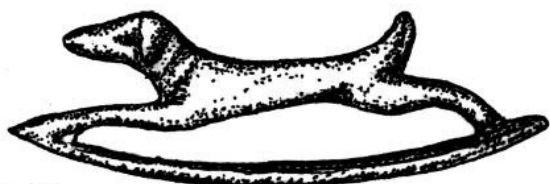
- Držadlo s plastikou psa je nejčastějším typem
- Nejčastěji se objevující skupina – spadají sem 2 třetiny všech nalezených držadel
- Známe mnoho variant a vyhotovení, proto dělíme skupinu 1 na 3 řady:
- **I.a Standardní řada**
  - o Nejčastější varianta, která zobrazuje běžícího loveckého psa s obojkem
  - o Pes je zobrazen reálně, často s detaily srsti, hlavy, tlap atd.
  - o V menších sériích jsou vyrobena metodou lití na ztracený vosk, později je patrný nárůst masové výroby pomocí lití do pískové formy
  - o Typ I.a D3 se vyskytuje pouze v Čechách a překvapivě máme i ojedinělé nálezy z Polska a Slovenska.

I.a A1

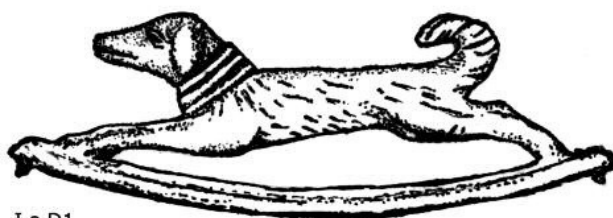
I.a A2

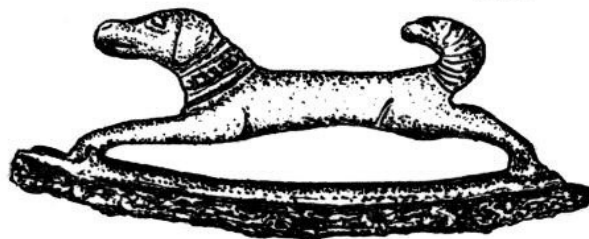
I.a B1

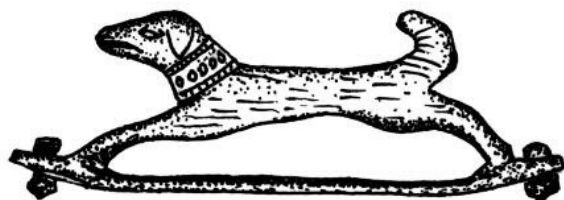
I.a C1

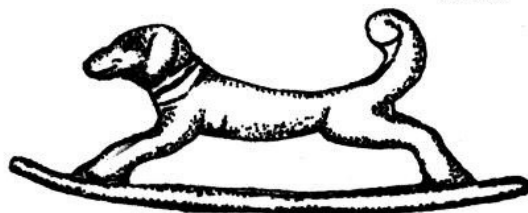
I.a D1

I.a D2

I.a D3

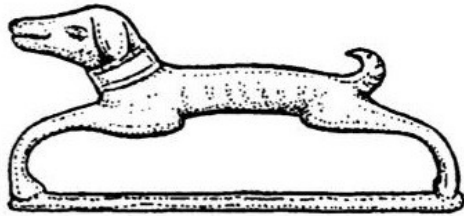
I.a E1

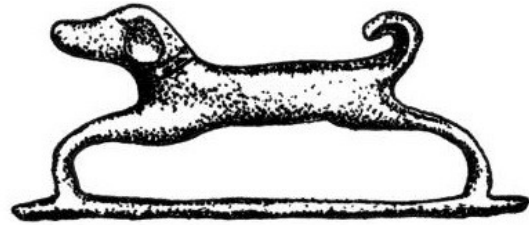
Držadla s motivem psa – standardní řada

- **I.b Stylizovaná řada**

- Pes je vyobrazen nepřirozené, stylizované poloze
- Známe je pouze z Polska v počtu několika málo kusů

I.b A1

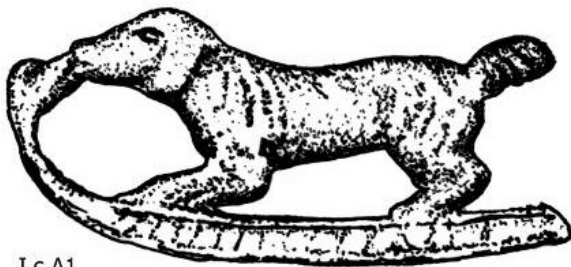

I.b A2

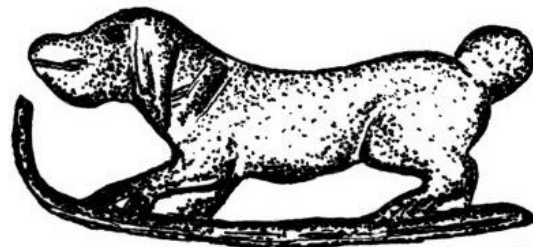
Držadla s motivem psa – Stylizovaná řada

- **I.c atypická řada**

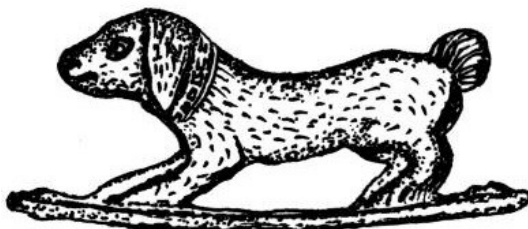
- Pes již není vyobrazen v běhu jako lovecký pes
- Tato držadla byla pravděpodobně vyráběna na zakázku bohatším zákazníkům (je jich málo a bývají zdobnější), známe je jen z několika málo exemplářů

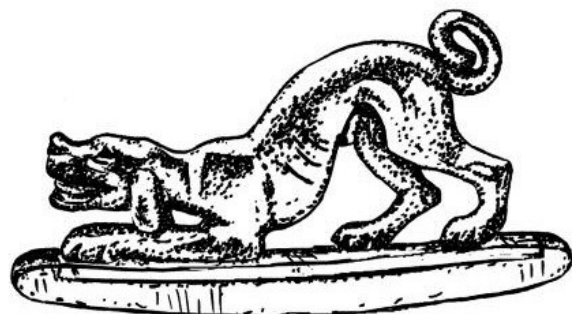
I.c A1

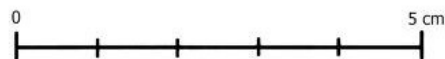
I.c A2

I.c A3

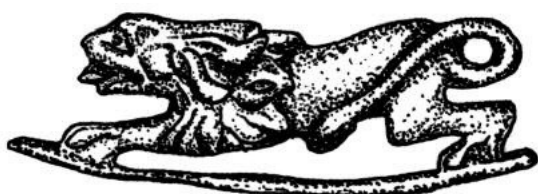
I.c B1

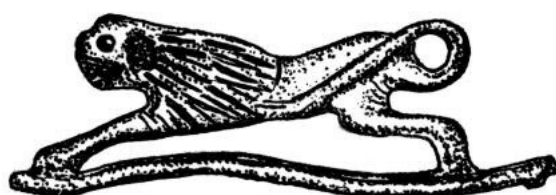
Držadla s motivem psa – Atypická řada

Skupina 2 – lev (II)

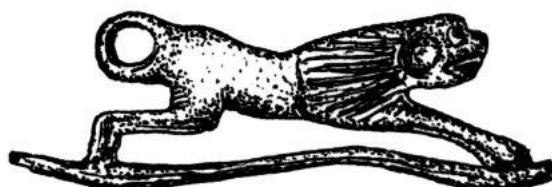
- Druhá nejčastěji zastoupená skupina držadel ocílek (27,5 % všech nalezených držadel)
- Variabilita provedení není již tak hojná jako u skupiny 1 se psem
- Lev á natažené přední nohy, zadní jsou pokrčené, máme pocit, že je připraven ke skoku nebo právě běží
- Typ II. A2: tento typ držadla je vzácný, někdy bývá lev zaměňován za opici, držadlo
- Typ II. A3: známe pouze jediný exemplář tohoto typu držadla
- Typ II. B1: nejčastěji se vyskytující typ držadla se lvem
- Všechna držadla skupiny 2 jsou vyrobena metodou lití do pískové formy s výjimkou typu II. A1, ten je vyroben metodou lití na ztracený vosk

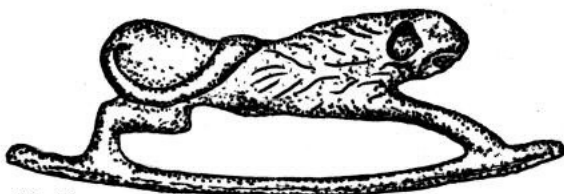
II. A1

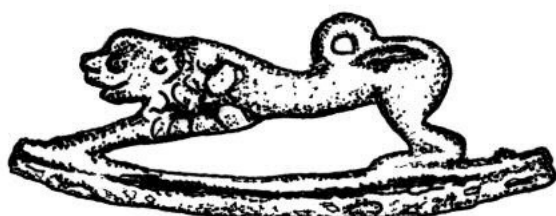
II. A2

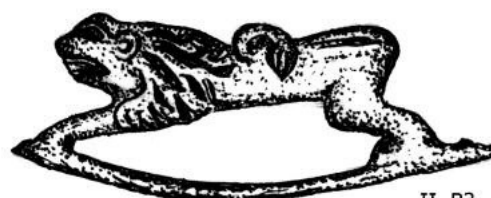
II. A3

II. B1

II. B2

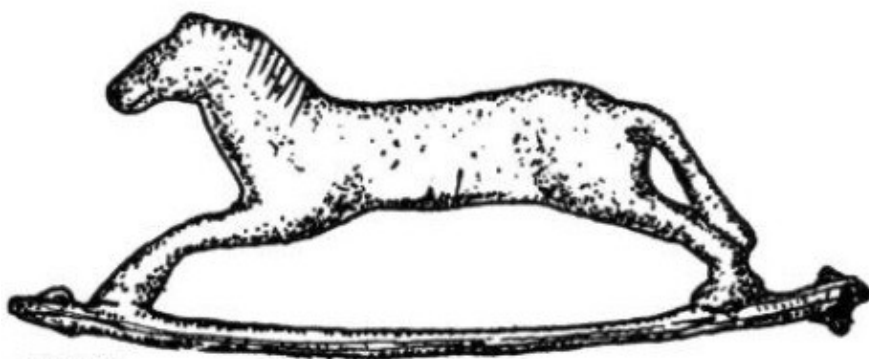

II. B3

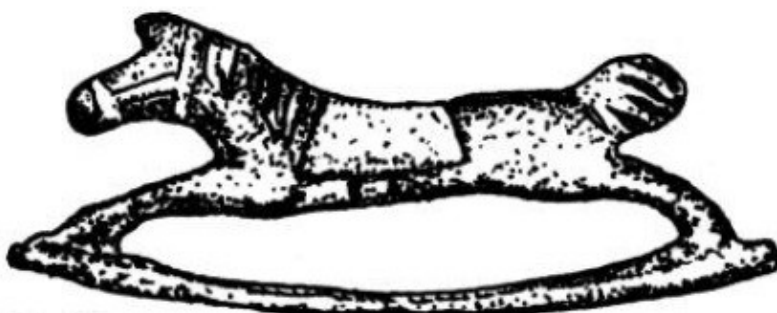

Skupina 3 – kůň (III)

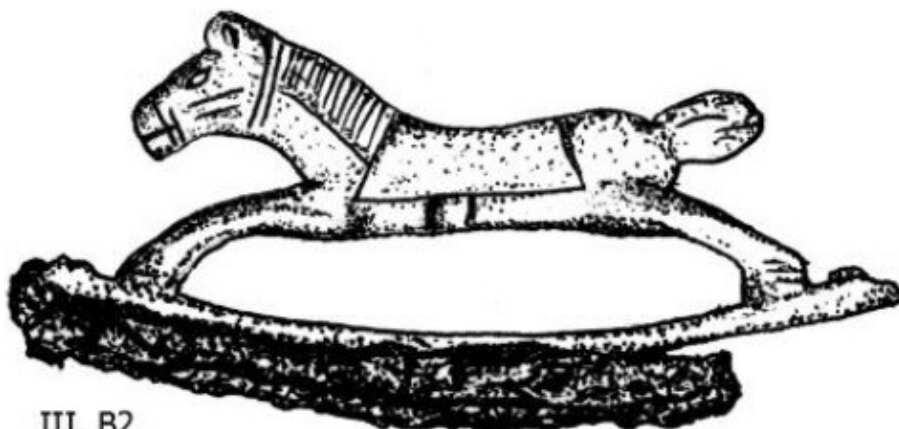
- Jedná se o méně častý motiv
- Držadla 3. skupiny jsou vyrobena metodou lití do pískové formy
- Známe pouze 2 exempláře typů III. A1 a III. B1, typ III. A2 je zastoupen 7 nalezenými držadly

III. A1

III. B1

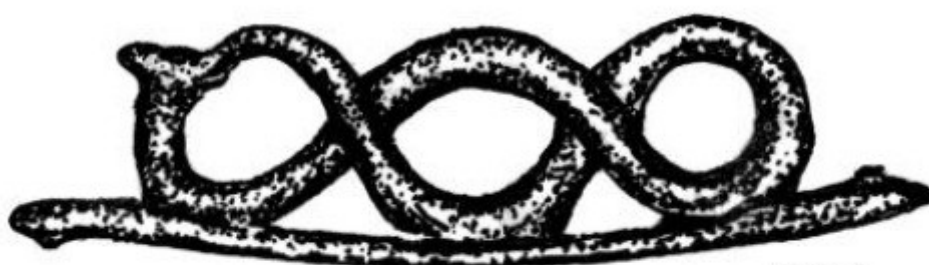
III. B2

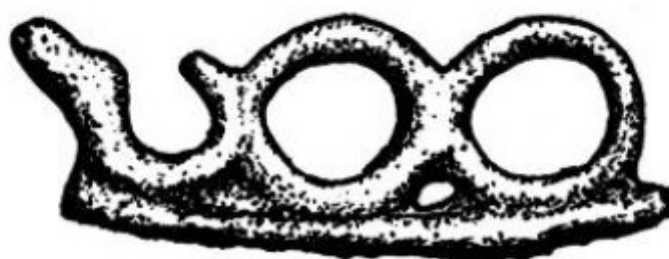
Držadla s motivem koně

Skupina 4 – had (IV)

- Jedná se o málo se vyskytující motiv
- Tato držadla jsou vyrobena metodou lití do pískové formy

IV. A1

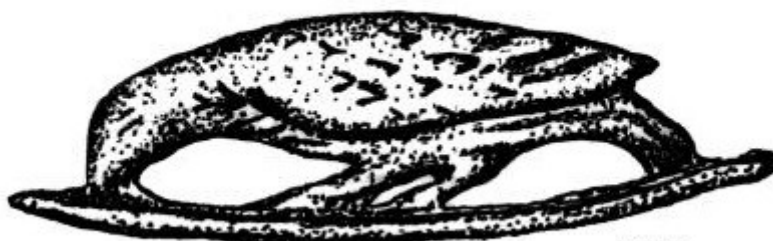

IV. A2

Držadla s motivem hada

Skupina 5 – pták (V)

- Známe pouze dvě držadla tohoto typu
- Držadla s motivem hada jsou vyrobena metodou lití do pískové formy

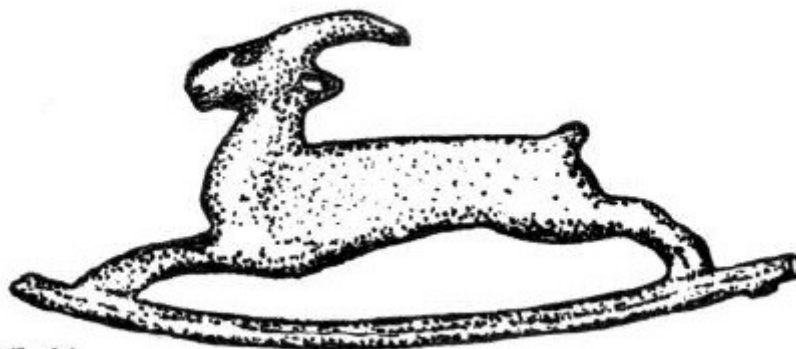
V. A1

Držadlo s motivem ptáka

Skupina 6 – koza (VI)

- Držadlo s motivem kozy známe jen jedno, nalezeno bylo na Slovensku. Další neověřené zdroje hovoří o nálezu v okolí Šumavy.
- Držadlo bylo vyrobeno metodou lití do pískové formy

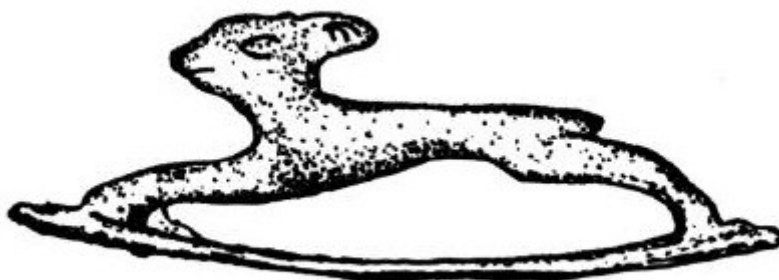

VI. A1

Držadlo s motivem kozy

Skupina 7 – zajíc (VII)

- Typ držadla s motivem zajíce opět reprezentuje pouze jeden exemplář, ale podle neověřených informací by mělo existovat ještě minimálně jedno takové držadlo neznámého původu i uložení.
- Držadlo tohoto typu je vyrobeno metodou lití do pískové formy.

VII. A1

Držadlo s motivem zajíce

Skupina 8 – beran (VIII)

- Držadlo tohoto typu známe pouze v jediném exempláři, uloženo je v muzeu ve Vídni.
- Vyrobeno bylo tohle držadlo metodou lití do pískové formy (pravděpodobně).
- Podle šedého zabarvení materiálu se zřejmě jedná o bronz s větší příměsí olova stejně jako u držadla se psem I.a C1.

VIII. A1

Držadlo s motivem berana

Skupina 9 – lidská postava (IX)

- Středoevropská držadla uzavírá skupina 9 – typ držadla s lidskou postavou.
- Držadlo je vyrobeno metodou lití do pískové formy.
- Držadlo tohoto typu známe jen jedno.

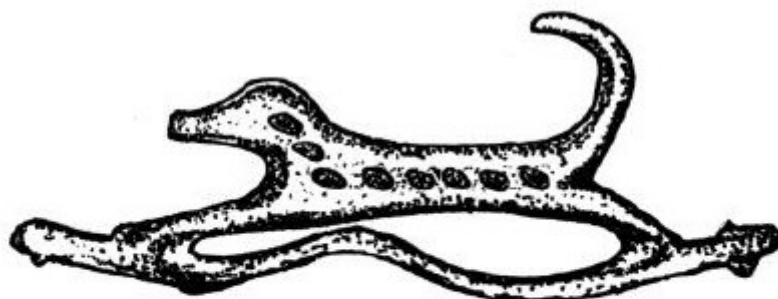
IX. A1

Držadlo s motivem lidské postavy

Východoevropská držadla

Skupina 1 – stylizovaný pes (VE I)

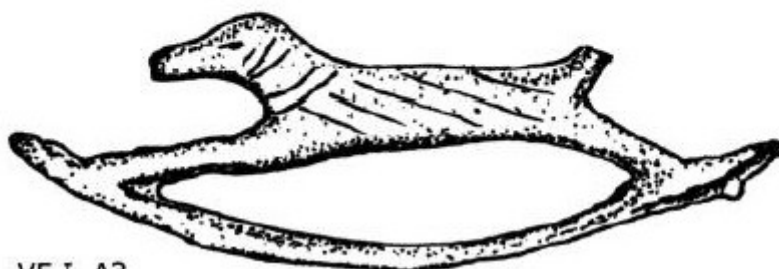
- Tato skupina je obdobou středoevropských klasických držadel s motive psa, rozdílná jsou svým stylizovaným provedením.
- Držadel s motivem stylizovaného psa známe jen několik (Typ A1-1 exemplář, typ A2 – 3 exempláře, typ A3 – 2 exempláře).
- Držadla jsou vyrobena metodou lití na ztracený vosk.

VE I. A1

VE I. A2

VE I. A3

Východoevropská držadla s motivem stylizovaného psa

Skupina 2 – skupinový motiv (VE II.)

- Pravděpodobně byla vyrobena kombinovanou metodou lití na ztracený vosk do pískové formy. Známa jsou z východní Evropy, z našeho prostředí bez nálezů.
- Držadla se skupinovým motivem jsou známa v následujícím počtu exemplářů: Typ A1 – 2 kusy, typ A2 – 1 kus, typ B1 – 2 kusy, typ C1 – 1 kus.

VE II. A1

VE II. A2

VE II. B1

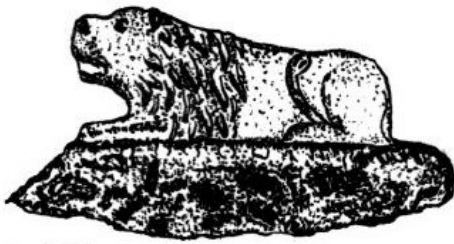

VE II. C1

Držadla se skupinovým motivem

Atypická držadla (atyp)

- Motivy bez analogie k předchozím typům držadel.
- Zřejmě jich bylo omezené malé množství, možná byly vyráběny na zakázku.
- Typ A1 zobrazuje ležícího lva. Známý je jen jediný exemplář tohoto typu držadla.
- Typ A2 zobrazuje lidskou postavu v pohybu (možná plavání). Známý je jen 1 exemplář, ale v encyklopedii H. Kraemer byly v roce 1903 otištěny další 2.

atyp I. A1

atyp II. A1

Držadla s atypickým motivem

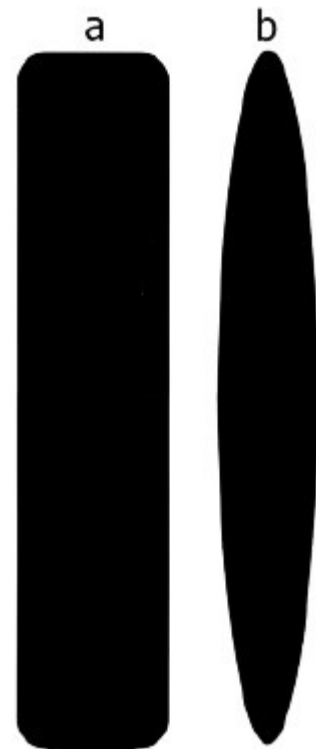
Výrobní postupy

Lití na ztracený vosk

- Používal se voskový model na jedno použití. Tento model byl vyroben pomocí jaderníku (dřevěného, později i zinkového nebo cínového), díky čemu byly všechny výsledné výrobky identické.
- Metodou lití na ztracený vosk byla vyrobena držadla o tloušťce 5mm a výše. Držadla s touto šířkou mají širší obdélníkový průřez, zaoblené hrany a celkově působí robustním dojmem.
- Metoda lití na ztracený vosk je velmi stará, v době bronzové s její pomocí byly vyráběny první předměty z této slitiny.

Lití do pískové formy

- Pískovou formu lze použít mnohokrát. Tato metoda zefektivnila a zlevnila výrobu držadel.
- S litím do pískové formy klesá kvalita výsledného produktu, objevují se kazy.
- Touto metodou byla vyrobena držadla s tloušťkou do 4mm s užším průřezem. Držadla jsou méně robustní než typy zhotovené metodou lití na ztracený vosk.
- Charakteristickou je pro takto vyrobená držadla dělicí rovina – doklad výroby litím do pískové formy.

a) široký průřez držadla vyrobeného metodou lití na ztracený vosk

b) úzký průřez držadla vyrobeného metodou lití do pískové formy